

KO'P MADANIYATLI TA'LIM MUHITIDA AKADEMIK YUTUQ VA O'QUV MOTIVATSIYASINI MUVOZANATLASHDA MADANIYATGA MOS TA'LIM YONDASHUVINING METODIK ASOSLARI

Avezova Gulmira

Esterházy Károly Katolik Universiteti, doktorant

Annotatsiya

Ko'p madaniyatli oliy ta'lim muhitida talabalarning akademik yutuq'ini ta'minlash masalasi faqat o'quv mazmuni yoki baholash tizimi bilan cheklanmaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'quv natijalarining barqarorligi talabalarning o'quv motivatsiyasi, o'ziga ishonchi va ta'lim jarayonidagi faol ishtiroki bilan bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, turli madaniy va ijtimoiy tajribaga ega talabalar jamlangan auditoriyalarda an'anaviy, yagona yondashuvga asoslangan o'qitish modellari barcha talabalar uchun bir xil samarani bermaydi. Shu sababli madaniyatga mos ta'lim (Culturally Responsive Teaching) yondashuvi akademik yutuq va o'quv motivatsiyasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashda muhim metodik vosita sifatida qaralmoqda. Mazkur maqolada akademik yutuq va o'quv motivatsiyasining nazariy talqini, ularning o'zaro bog'liqligi hamda madaniyatga mos ta'lim yondashuvining ko'p madaniyatli oliy ta'lim muhitidagi metodik ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar:

madaniyatga mos ta'lim, o'quv motivatsiyasi, akademik yutuq, ko'p madaniyatli ta'lim muhiti, oliy ta'lim, metodik yondashuv.

Kirish

So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimi tubdan o'zgarib, ko'p madaniyatli ta'lim muhiti uning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Globalizatsiya, xalqaro akademik almashinuv dasturlari, migratsiya jarayonlari va ta'lim sohasidagi integratsion siyosatlar natijasida oliy ta'lim auditoriyalarida turli madaniy, ijtimoiy va til tajribasiga ega talabalar birgalikda ta'lim olmoqda. Bunday sharoitda ta'lim jarayonini faqat an'anaviy, yagona madaniy modelga asoslangan yondashuvlar orqali tashkil etish talabalarning akademik rivojlanishini to'liq ta'minlay olmaydi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, bir xil o'quv dasturi va baholash mezonlari asosida ta'lim olayotgan talabalar orasida akademik faollik, o'quv motivatsiyasi va natijalar sezilarli darajada farqlanadi. Ayrim talabalar dars jarayonida faol ishtirok etib, mustaqil ishlashga intilsa, boshqalari faqat minimal talablarni bajarish bilan

cheklanadi. Ushbu farq ko'pincha talabani madaniy tajribasi, ta'lim mazmunining uning shaxsiy hayoti bilan qanchalik bog'langanligi va o'quv jarayonida o'zini qanchalik e'tirof etilgan subyekt sifatida his qilishi bilan izohlanadi.

Akademik yutuq tushunchasining zamonaviy talqini

Ta'lim tizimida akademik yutuq ko'pincha baholar, test natijalari yoki kredit ko'rsatkichlari orqali baholanadi. Biroq bunday yondashuv akademik muvaffaqiyatning faqat tashqi va qisqa muddatli jihatlari aks ettiradi. Zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlarda akademik yutuq talabani bilimlarni qanchalik chuqur o'zlashtirgani, ularni yangi vaziyatlarda qo'llay olishi, tanqidiy fikrlashi va refleksiya qilish qobiliyati bilan bog'liq holda talqin qilinmoqda.

Konstruktivistik ta'lim nazariyasiga ko'ra, bilim tayyor holatda uzatiladigan obyekt emas, balki talaba tomonidan faol ravishda shakllantiriladigan jarayondir. Vygotskiy (1978) ta'kidlaganidek, bilim ijtimoiy o'zaro ta'sir, madaniy vositalar va muloqot orqali rivojlanadi. Demak, talabani akademik yutuqi uning individual kognitiv imkoniyatlariga emas, balki u ta'lim olayotgan madaniy muhit bilan ham bevosita bog'liqdir.

Akademik yutuqning zamonaviy talqini Yevropa ta'lim makonida ishlab chiqilgan hujjatlarda ham o'z aksini topgan. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) doirasida o'quv natijalari bilim darajasi bilan emas, balki real vazifalarni bajarish, muammolarni hal qilish va kommunikativ kompetensiyalarni namoyon eta olish orqali baholanadi (Council of Europe, 2001; 2020). Ushbu yondashuv akademik muvaffaqiyatni funksional va amaliy nuqtai nazardan talqin qilish imkonini beradi.

O'quv motivatsiyasi va akademik yutuq o'rtasidagi bog'liqlik

Akademik yutuqni barqaror ta'minlashda o'quv motivatsiyasi hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ta'lim psixologiyasida o'quv motivatsiyasi talabani o'rganishga bo'lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va maqsadga yo'naltirilgan faoliyati bilan izohlanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori motivatsiyaga ega talabalar nafaqat yuqori natijalarga erishadi, balki bilimlarni uzoq muddat saqlab qolish va yangi vaziyatlarda qo'llash qobiliyatiga ham ega bo'ladi.

Self-Determination Theory doirasida Deci va Ryan (1985) motivatsiyani uch asosiy psixologik ehtiyoj bilan bog'laydi: avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy bog'liqlik. Avtonomiya talabani o'quv jarayonida o'zini mustaqil va qaror qabul qiluvchi shaxs sifatida his qilishi bilan bog'liq. Kompetensiya talabani o'zini muvaffaqiyatli va qobiliyatli deb his qilishi, ijtimoiy bog'liqlik esa o'qituvchi va guruhdoshlar bilan o'zaro aloqada o'zini qabul qilingan shaxs sifatida his etishini anglatadi.

Ushbu ehtiyojlar qondirilmagan holatlarda o'quv motivatsiyasi tashqi rag'batlar darajasida qolib ketadi va akademik yutuq barqaror bo'lmaydi. Bandura (1997) tomonidan ishlab chiqilgan self-efficacy tushunchasi ham motivatsiya va akademik yutuq o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirishda muhim o'rin tutadi. O'ziga ishonchi yuqori bo'lgan talabalar murakkab vazifalardan qochmaydi, xatolarni o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qiladi va o'quv faoliyatida qat'iyatlilikni namoyon etadi.

Ko'p madaniyatli ta'lim muhitida motivatsiya masalasi yanada murakkablashadi, chunki turli madaniyatlarda shakllangan ta'limga munosabatlar bir auditoriya doirasida to'qnash keladi. Agar ta'lim jarayoni talabaning madaniy tajribasini inkor etsa, uning o'quv motivatsiyasi pasayadi va akademik yutuq yuzaki bo'lib qoladi.

Madaniyatga mos ta'lim (CRT) mediatsion yondashuv sifatida

Madaniyatga mos ta'lim (Culturally Responsive Teaching) akademik yutuq va o'quv motivatsiyasi o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni boshqarishga imkon beruvchi integrativ pedagogik yondashuv hisoblanadi. Gay (2018) CRTni o'quv jarayonida talabalarning madaniy bilimlari va tajribasini pedagogik resurs sifatida qo'llash deb ta'riflaydi. Ladson-Billings (2009) esa ushbu yondashuv talabalarning akademik muvaffaqiyati bilan bir qatorda ularning madaniy identifikatsiyasini qo'llab-quvvatlashini ta'kidlaydi.

CRTning asosiy afzalligi shundaki, u akademik standartlarni pasaytirmagan holda, ta'lim jarayonini talabaning madaniy va motivatsion resurslari orqali qo'llab-quvvatlaydi. Talabaning madaniy tajribasi e'tirof etilgan muhitda avtonomiya, kompetensiya va ijtimoiy bog'liqlik ehtiyojlari tabiiy ravishda qondiriladi. Natijada akademik yutuq tashqi nazorat mahsuli emas, balki ichki motivatsiyaga tayangan holda shakllanadi.

Oliy ta'lim kontekstida CRTning ahamiyati ayniqsa yuqori, chunki bu bosqichda talabalardan mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va akademik muloqotda faol ishtirok etish kutiladi. Agar akademik diskurs faqat dominant madaniy model asosida qurilsa, ayrim talabalar o'zini chetda qolgan deb his qiladi. CRT esa akademik diskursni kengaytirib, turli madaniy nuqtai nazarlarning legitimligini tan oladi.

Metodik implikatsiyalar

Madaniyatga mos ta'limni amalga oshirish birinchi navbatda o'quv mazmunini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Dars mavzulari va topshiriqlar talabalarga tanish bo'lgan ijtimoiy va madaniy vaziyatlar bilan bog'langanda, o'rganilayotgan material shaxsiy ahamiyat kasb etadi. Ikkinchidan, dialogik va hamkorlikka asoslangan metodlar talabalarning akademik faolligi va o'ziga ishonchini oshiradi. Uchinchi jihat baholash

tizimi bilan bog‘liq bo‘lib, formatli baholash va refleksiya talabning barqaror akademik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ko‘p madaniyatli oliy ta‘lim muhitida akademik yutuq va o‘quv motivatsiyasini muvozanatlash masalasi madaniyatga mos ta‘lim yondashuvi orqali samarali hal etilishi mumkin. Ushbu yondashuv ta‘lim jarayonini talabning shaxsiy va madaniy tajribasi bilan uyg‘unlashtirib, barqaror akademik rivojlanish uchun sharoit yaratadi. Mazkur maqolada taqdim etilgan nazariy tahlil keyingi empirik tadqiqotlar uchun konseptual asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Gay, G. (2018). *Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice*. New York: Teachers College Press.
2. Ladson-Billings, G. (2009). *The Dreamkeepers: Successful Teachers of African American Children*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.
4. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages*. Strasbourg.
7. Council of Europe. (2020). *CEFR Companion Volume*. Strasbourg.